

УДК 336.2

Юрчишена Л.В., к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи
Донецького національного університету імені Василя Стуса

ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: МЕХАНІЗМ СТЯГНЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛО ДОХОДУ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб, який базується на Податковому кодексі України та основних елементах системи оподаткування. Доведено, що податкова система України характеризується нестабільністю, фіскальною спрямованістю з обмеженою та слабо розвинутою регулюючою функцією. Виявлено динамічні зміни щодо визначення ставок оподаткування в процесі становлення фіскальної політики в Україні, перехід від диференційованого до універсального підходів при визначенні ставок. Наведений сучасний механізм розподілу податку до бюджетів різних рівнів, проаналізовано динаміку надходжень до бюджету та оцінено фіскальні показники з податку на доходи фізичних осіб. Оцінено частку та надходження податку в бюджет України в динаміці, розраховані показники, які характеризують частку податку на доходи фізичних осіб в структурі податкових платежів, у відсотках до ВВП, на одну людину, на одного працюючого.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, податкова соціальна пільга, ставка, аналіз і механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб.

(Рис. 5, Табл. 2, Літ. 4).

Юрчишена Л.В.

НАЛОГ НА ДОХОДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ: МЕХАНИЗМ ВЗИМАНИЯ И ИСТОЧНИК ДОХОДОВ БЮДЖЕТА УКРАИНЫ

В статье рассмотрен механизм взимания налога на доходы физических лиц, который базируется на Налоговом кодексе Украины и основных элементах системы налогообложения. Обосновано, что налоговая система Украины характеризуется нестабильностью и фискальной направленностью, при этом регулирующая функция не развита. Это подтверждено результатами исследования, в частности выявлены динамические изменения относительно определения ставок налогообложения в процессе становления фискальной политики в Украине, переход от дифференцированного к универсальному подходу при определении ставок. Приведен современный механизм распределения налога в бюджеты разных уровней, проанализирована динамика поступлений в бюджет и оценены фискальные показатели по налогу на доходы физических лиц. Определена доля поступления налога в бюджет Украины в динамике, рассчитаны показатели, которые характеризуют долю налога на доходы физических лиц в структуре налоговых платежей, в процентах к ВВП, на одного человека, на одного работающего.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, налоговая социальная льгота, ставка, анализ и механизм взимания налога на доходы физических лиц.

Yurchishena L.

TAX ON INCOME OF INDIVIDUALS: THE MECHANISM OF COLLECTION AND SOURCE REVENUE BUDGET OF UKRAINE

In the article and built the mechanism for collecting the tax to incomes of physical persons, which is based on the Tax code of Ukraine and the main elements of the tax system. It is proved that the tax system of Ukraine is characterized by instability and fiscal direction, while the regulatory function is developed. This is confirmed by the results of the study in particular revealed dynamic changes concerning determination of the tax rates in the process of formation of fiscal policy in Ukraine, the transition from a differentiated to a universal approach in determining rates. The modern mechanism of distribution of taxes to the budgets of different level, the dynamics of budget revenues and estimated fiscal indicators tax on income. Estimated proportion and income tax to the budget of Ukraine in dynamics, the calculated parameters that characterize the share of the tax to incomes of physical persons in structure of tax payments, in per cent of GDP, one person, one employee.

Keywords: the tax to incomes of physical persons, the tax social benefit, rate, analysis and the mechanism of levying the tax to incomes of physical persons.

Постановка проблеми. Податок на доходи фізичних осіб є основним бюджетоутворюючим податком, який відіграє значну роль у перерозподілі доходів громадян та забезпеченні фіскальної достатності бюджету. За допомогою даного податку держава має можливість впливати на рівень доходів і накопичень громадян, він є соціальним регулятором, так як перерозподіляє доходи кожного члена суспільства, під час його сплати формуються взаємозв'язки платників з державою, так як кожен з них стає учасником бюджетного процесу щодо формування доходів держави.

Проблема оподаткування доходів фізичних осіб була завжди актуальною, що зумовлено його значенням. В процесі дослідження автором більше уваги приділялося чинному законодавству, який регулює порядок нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб, проте заслуговують на увагу праці таких науковців, як: Чижикова Т.В., Сидорович М.Я., Безверхий К. та інші.

Нестабільність чинного податкового законодавство потребує подальшого дослідження проблеми механізму нарахування та стягнення податку на доходи фізичних осіб, який базувався б на діючих законних правилах, актуальних ставках оподаткування та можливостях щодо використання зниження бази оподаткування певним категоріям платників (застосуванням податкової соціальної пільги), виявлення впливу змін податкового законодавства на суму надходжень від даного податку до бюджету.

Метою статті є формування механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні та оцінка надходжень податку до бюджету України.

Виклад основного матеріалу. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – одне з основних джерел доходів бюджету держави, яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення.

Податку на доходи фізичних осіб, як економічній категорії властиві наступні характеристики, зображені на рис. 1.

Через ПДФО реалізується зв'язок громадян-платників з державою (в особі фіскальних органів) і місцевими органами самоврядування, тим самим вони стають причетними до формування доходів бюджету і дає підставу для контролю за ефективним використанням державних ресурсів.

У сучасних умовах поряд з фіскальною особливою увагу держава приділяє регулюючій функції ПДФО, так як вона чинить серйозний вплив на рівень і структуру доходів населення, його платоспроможний попит.

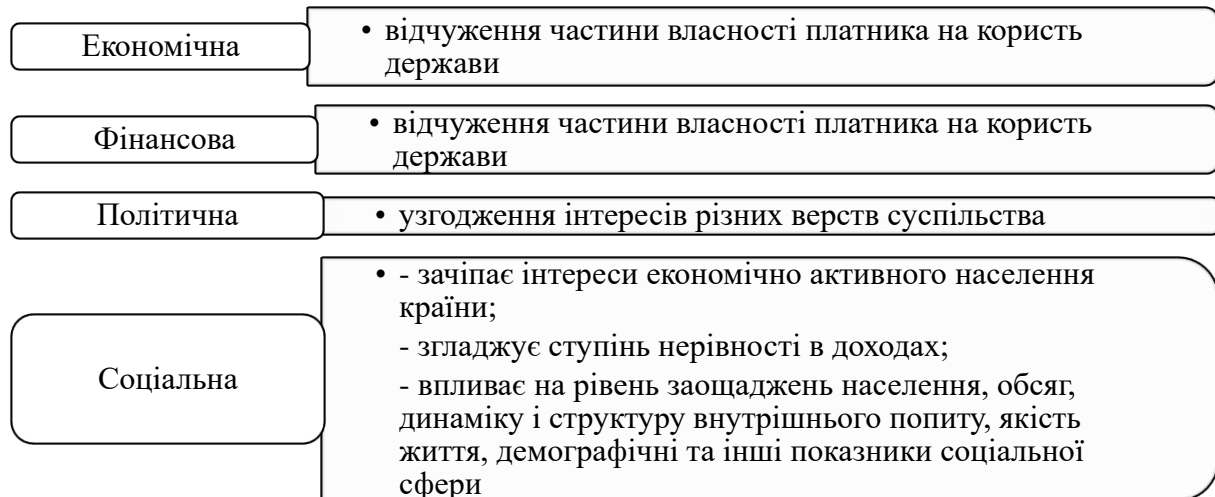

Рис. 1. Характеристики податку на доходи фізичних осіб

Значущість ПДФО обумовлена тим, що він:

- 1) безпосередньо зачіпає інтереси всіх без винятку верств економічно активного населення країни;
- 2) один з основних податків, який дозволяє в максимальному ступені реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірність розподілу податкового тягаря;
- 3) дозволяє змінювати розмір кінцевих доходів населення без зміни відповідності між результатами праці та її оплатою;
- 4) впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру потреб населення;
- 5) дозволяє обкладати доходи, які отримуються з різних джерел

В Україні порядок нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб регулюється розділом IV Податкового кодексу. Механізм нарахування і стягнення податку на доходи фізичних осіб повинен базуватися на складових елементах системи оподаткування та чинному податковому законодавстві (рис. 2).

При визначенні платника податку поєднуються принципи джерела походження доходу і принципу резидентства.

В ст. 162 Податкового кодексу України визначено, що платниками ПДФО є:

- фізична особа - резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;
- фізична особа - нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;
- податковий агент - юридична або самозайнята особа, які зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати податок від імені та за рахунок коштів платника.

Не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України [1].

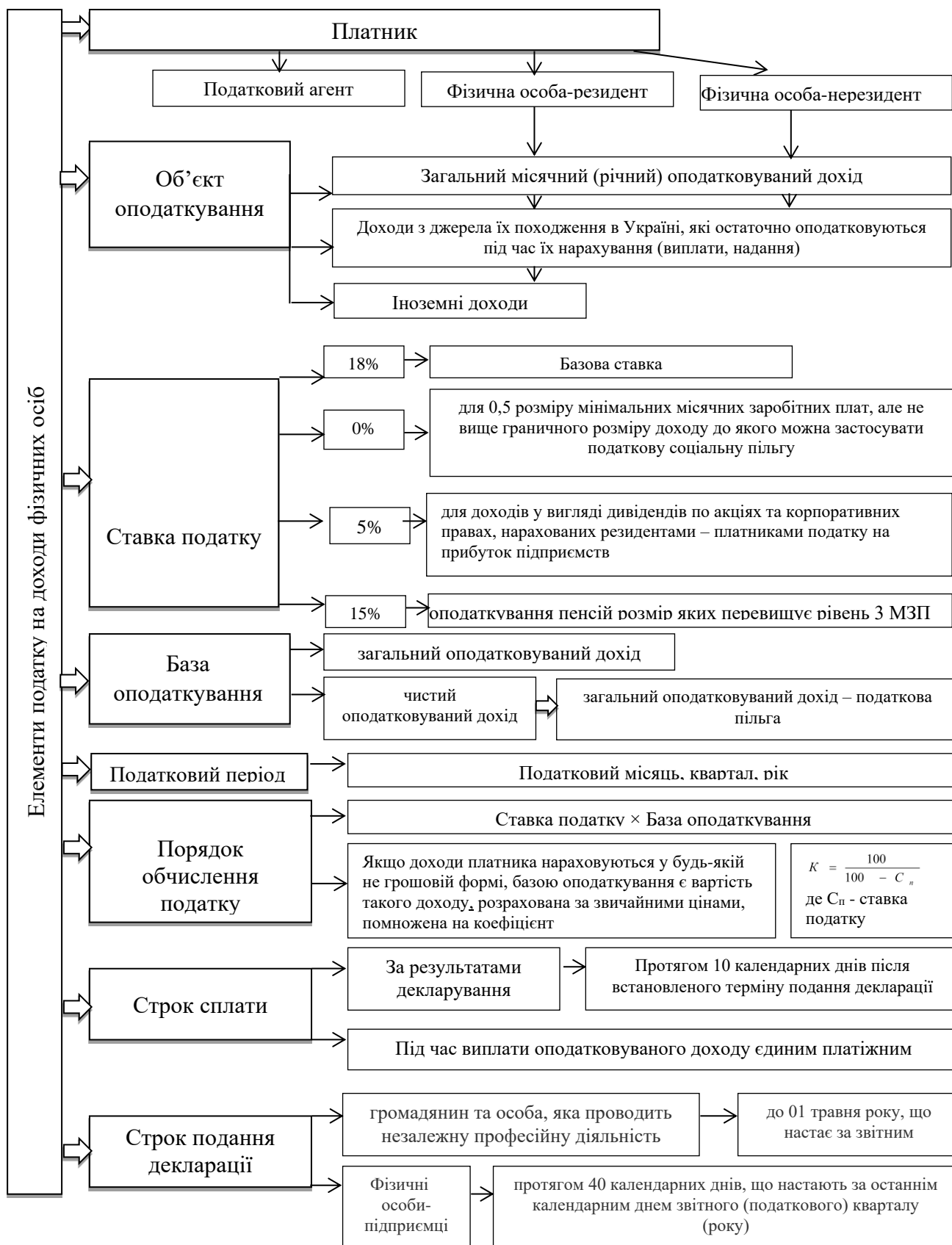

Рис. 2. Механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб в 2016р.

При визначенні бази оподаткування платник має право скористатися податковою соціальною пільгою, на яку коригується загальний оподатковуваний дохід. Пільга може використовуватися виключно до заробітної плати тільки за одним місцем роботи і для її отримання працівник повинен подати заяву роботодавцю. Держслужбовці подають лише підтверджувальні документи для встановлення розміру пільги.

Податкова соціальна пільга не може бути застосована до:

1) доходів платника податку, інших ніж заробітна плата;
2) заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету;

3) доходу само зайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності.

Розмір податкової соціальної пільги визначається виходячи з прожиткового мінімуму для працездатної особи (із розрахунку на місяць), встановленого законом на 1 січня звітного податкового року і протягом року не підлягає змінам. Розглянемо категорії платників і розмір пільг (табл. 1), які вони мають право застосувати до доходу, який повинен не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень.

Таблиця 1

Розміри податкових соціальних пільг у 2016 р. (згідно ст. 169 ПКУ)

№	Особи, яким надають пільгу	Розмір пільги на 2016 рік
1	Будь-який платник податку	689,00 грн. (загальна - 50% МЗП на 1 січня звітного податкового року)
2	Платник податку, який утримує двох або більше дітей віком до 18 років (пп. 169.1.2. п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	689,00 грн. (100% загальної) у розрахунку на кожную дитину, яка утримується
3	Платник податку, який утримує дитину-інваліда (пп. «б» пп. 169.1.3 п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	1033,50 грн. (150% загальної) у розрахунку на кожную дитину-інваліда віком до 18 років
4	Одинокa мати (батько) вдова (вдівець) або опікун піклувальник (пп. «а» пп. 169.1.3 п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	1033,50 грн. (150% загальної) у розрахунку на кожную дитину-інваліда віком до 18 років
5	Платник податку, який є постраждалим від Чорнобильської катастрофи 1-ї або 2-ї категорій, включаючи осіб, нагороджених грамотами Президії ВР УРСР у зв'язку з участю в ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (пп. «в» пп. 169.1.3 п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	1033,50 грн. (150% загальної)
6	Інвалід I або II групи у тому числі з дитинства (пп. «г» пп. 169.1.3 п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	1033,50 грн. (150% загальної)
7	Герой України, герой Радянського Союзу, герої Соціалістичної праці або повний кавалер ордена Слави чи Трудової Слави, особа, нагороджена чотирма й більше медалями «За відвагу» (пп. «а» пп. 169.1.4 п. 169.1 ст. 169 ПКУ)	1378,00 грн. (200% загальної)

З вище зазначеного, можна визначити, що розмір податкової соціальної пільги не змінюється протягом податкового року і залежить від розміру мінімальної заробітної плати встановленої на 1 січня, проте недоліком є те, що гранична сума доходу до якої можна застосувати податкову соціальну пільгу також не змінюється, але номінальний рівень доходів громадян може зростати, що зумовлено плановими підвищеннями рівня мінімальної заробітної плати в країні та знеціненням грошей.

Нестабільність податкового законодавства впливає на зміну підходів щодо оподаткування та визначення ставок.

Зміни розміру відсоткових ставок залежать від впливу різноманітних чинників, зокрема, найбільший вплив спричиняють політичний та економічний. Протягом досить тривалого періоду часу в Україні існував диференційований підхід щодо оподаткування доходів громадян, який базувався на категоріях і групах платників, максимальні ставки оподаткування доходів громадян сягали до 50-60%.

Рис. 3. Етапи зміни відсоткових ставок з податку на доходи фізичних осіб в Україні

* Побудовано автором за даними джерел [1, 2]

Зниження податкового навантаження на громадян і можливість використання податкової соціальної пільги відбулося із переходом до 3-го етапу із затвердженням Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб». Прийняття в 2010 р. Податкового кодексу України зумовило зниження податкового навантаження на громадян, запровадження мало прогресивної, диференційованої шкали оподаткування. Максимальна ставка оподаткування знизилась до 30%. З 1 січня 2016р. вступили в дію зміни до Податкового кодексу України, і однією із новацій є відмова від диференційованого підходу щодо розміру доходів громадян і встановлення для всіх

єдиної ставки 18%, крім доходів отриманих від пенсій (якщо пенсія більше 3-х розмірів МЗП, то сплачується податок за ставкою 15%).

Оцінити фіскальну функцію з податку на доходи фізичних осіб можна на основі динаміки надходжень з податку до бюджету України. Перш ніж проводити аналіз доцільно визначити порядок розподілу ПДФО до бюджету (див. рис. 4), який відповідно до Бюджетного кодексу України на 2016р. передбачає стягнення:

1. До доходів Державного бюджету України (ст. 29 БКУ):

- 25 % податку на доходи фізичних осіб на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя);
- 60 % - на території міста Києва.

2. До доходів Місцевого бюджету України (ст. 64 БКУ):

- 60% ПДФО по всій території України, крім міста Київ та Севастополь (крім пасивних доходів фізичних осіб (проценти на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, проценти на вклад (депозит) у кредитній спілці);
- 40% ПДФО у місті Києві (крім пасивних доходів фізичних осіб (проценти на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, проценти на вклад (депозит) у кредитній спілці);

3. До обласних бюджетів - 15%.

Державна політика в сфері розподілу податку на доходи фізичних осіб між місцевими та державним бюджетом України протягом 2010-2016 рр. була неоднозначною, що видно з рис. 5. Протягом 2010-2014 рр. даний податок був джерелом наповнення місцевих бюджетів, частка надходжень від якого коливалась від 100% в 2010р. до 83,2% в 2014р. при цьому спостерігалась незначна тенденція щодо зниження його структури.

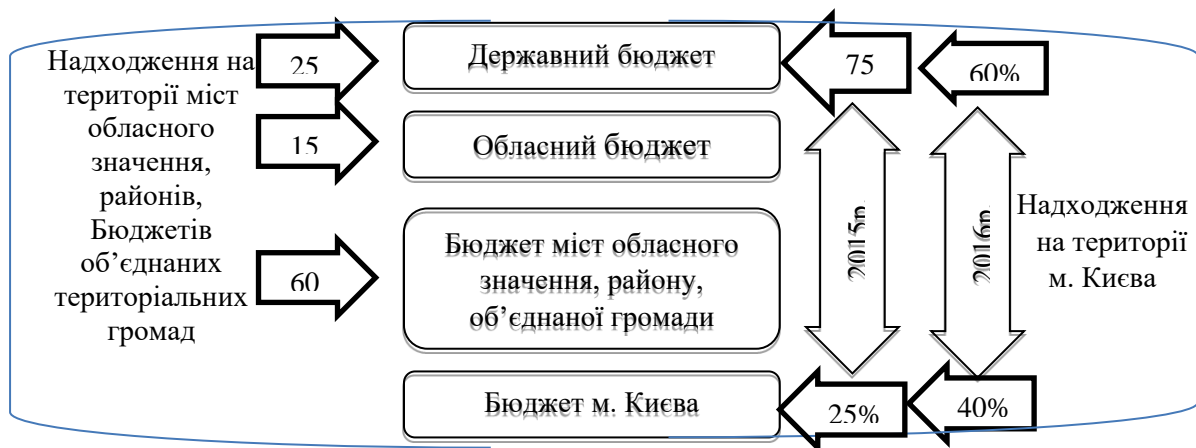

Рис. 4. Розмежування податку на доходи фізичних осіб відповідно до Бюджетного кодексу України

В 2015 р. реалізація Програми Кабінету Міністрів України «Відновлення України» зумовила зміну структури перерозподілу податку на доходи фізичних осіб між державним і місцевими бюджетами, що було затверджено в Законі України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» та Бюджетному кодексі України (див. рис. 4). Такі зміни призвели до суттєвого зниження частки надходжень до місцевих бюджетів до рівня 54,9% в 2015р. та зростання частки надходжень до державного бюджету до 45,1%. В 2016 році така тенденція збереглась.

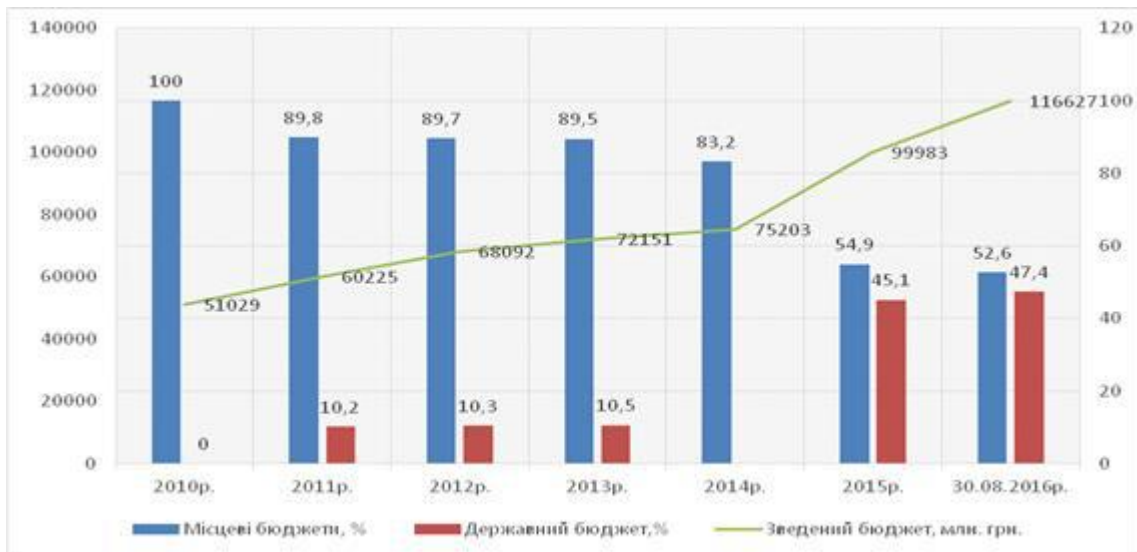

Рис. 5. Динаміка та структура надходжень податку з доходів фізичних осіб до бюджету України

* Побудовано автором за даними джерела [3]

В цілому сума надходжень від податку на доходи фізичних осіб в Україні протягом 2010-2016 рр. має стійку тенденцію щодо зростання з 51 029 млн. грн. до 116 627 млн. грн. на 30.08.2016 р. Тому, зміна підходів щодо визначення ставок податку в з диференційованого поступово на універсальний, а також зниження податкового навантаження на громадян за рахунок зниження ставок податку з максимальної 60% до 18% (див. рис. 3), впровадження податкової соціальної пільги для громадян з низьким рівнем доходів та інші фактори позитивно вплинули на розмір надходжень до бюджету від цього податку, легалізацію доходів громадян та налагодження їх податкової культури.

Позитивна тенденція надходжень з податку на доходи фізичних осіб не може об'єктивно характеризувати політику держави у сфері справляння даного податку. Так, як він залежить від ряду інших факторів, таких як:

- збільшення кількості платників податку;
- легалізація доходів платників;
- рівень заробітної плати в країні;
- рівень мінімальної заробітної плати в країні та можливість застосування податкової соціальної пільги;
- рівень зайнятості та зростання загального добробуту населення в країні;
- налагодження податкової культури серед платників та інші фактори.

Оцінку податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника доцільно здійснити за показниками наведеними в табл.2.

В структурі податкових надходжень до бюджету податок на доходи фізичних осіб займає значну частку, яка коливається в середньому від 18 до 20,7%. Зростання надходжень від ПДФО свідчить про зростання номінальних доходів населення, в першу чергу за рахунок зростання номінальної заробітної плати і підвищення фіскальної ефективності податку. Частка ПДФО відносно ВВП складає протягом 2010-2016 р.р. приблизно 5% із відхиленням плюс (мінус) 3%, що характеризує податок на доходи фізичних осіб як стабільне джерело доходів бюджету.

Таблиця 2

Оцінка податку на доходи фізичних осіб як фіскального показника

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	30.08.2016р.
Податок на доходи фізичних осіб, млн. грн.	51029	60225	68092	72151	75203	99983	116627
Всього податкових надходжень, млн. грн.	246441	334692	360567	353968	367512	507636	612910
Частка ПДФО в структурі податкових надходжень, %	20,71	17,99	18,88	20,38	20,46	19,70	19,03
ПДФО у % до ВВП	4,7	4,6	4,8	5	4,8	5,1	5,1
ПДФО на 1 людину, грн.	1110	1316	1492	1584	1655	2329	2727
ПДФО на 1 працюючого, грн.	2518	2963	3345	3536	4161	6081	7108

* Побудовано автором за даними джерела [3]

Важливими показниками, що характеризують особливості формування надходжень від податку є податок на доходи фізичних осіб на 1 людину і 1 працюючого. З даних наведених у таблиці, видно, що податкове навантаження на 1-го працюючого суттєво зростає порівняно із одною людиною.

Якщо в 2010 році це відношення було 2 до 1, то у 2016р. воно становить майже 3 до 1, що може свідчити про приховування доходів громадян, які офіційно не зайняті, але при цьому активно працюють в тіньовому секторі економіки. Збільшення податку залежить від зростання рівня мінімальної заробітної плати в країні. Тому, подальша фіскальна політика у сфері справляння даного податку повинна бути спрямована на легалізацію доходів громадян, налагодження тісної співпраці між платниками і працівниками фіскальної служби, виявлення джерел походження об'єкта оподаткування (за рахунок переходу більшості розрахунків з готівкових на безготівкові), впровадження автоматичного стягнення податку при отриманні доходів з громадян, з будь-яких, джерел, які згідно Податкового кодексу України є об'єктом оподаткування. Налагодження податкової культури у платників і їх співпраці з працівниками фіскальної служби потребує певного часу, протягом якого повинні активно вестися роз'яснювальні роботи з боку працівники фіскальних органів та впроваджуватися система попереджувальних заходів щодо несплати податків платниками, або приховуванням ними доходів, а потім застосовуватися жорстка система штрафних санкцій до платника. За якої платнику стане не вигідно приховувати доходи, так як штраф може перевищувати його розмір. Ці заходи не лише забезпечать виконання регулятивної, але й фіскальної функції податку. Так як всі платники повинні бути рівні перед законом, і не ухилятися від їх сплати.

Висновки. В процесі проведено дослідження було сформовано сучасний механізм стягнення податку на доходи фізичних осіб із врахуванням змін до Податкового

кодексу України. Розглянуто питання щодо можливості застосування податкової соціальної пільги, її розмір для окремих категорій платників. Досліджено зміну відсоткових ставок з податку на доходи фізичних осіб в процесі становлення фіскальної політики України. Оцінено фіскальну спрямованість податку на доходи фізичних осіб в цілому по Україні та в розрізі місцевого та державного бюджетів.

Основними напрямками подальшого дослідження є оцінка факторів та визначення їх впливу на розмір податку на доходи фізичних осіб, визначення джерел утворення податку та виявлення подальших тенденцій щодо їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/paran3914#n3914>. – Назва з екрану.
2. Чижова Т.В. Податок на доходи фізичних осіб: наукові постулати та практичні аспекти функціонування [Електронний ресурс] / Т. В. Чижикова. - Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6. - Ч.5. – 2014р. – С. 103-106.
Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/280.pdf
3. Ціна держави [Офіційний сайт]: <http://cost.ua/budget/revenue/#29>
4. Безверхий К. адміністрування ПДФО у 2016 році: новації законодавства [Електронний ресурс] / К. Безверхий. – Науково-практичний журнал «Бухгалтерський облік і аудит». - №12. – 2015р. – С. 26-35.